

Šalutiniai pažyminio sakiniai: kodėl vaikams sunku juos suprasti?

Ineta Dabašinskiė

Lietuvių kalbos katedra

Vytauto Didžiojo universitetas

K. Donelaičio g. 52

LT-44248 Kaunas, Lietuva

El. paštas: i.dabasinskiene@hmf.vdu.lt

Laura Kamandulytė-Merfeldienė

Lietuvių kalbos katedra

Vytauto Didžiojo universitetas

K. Donelaičio g. 52

LT-44248 Kaunas, Lietuva

El. paštas: l.kamandulyte-merfeldiene@hmf.vdu.lt

Anotacija

Straipsnyje aprašomu tyrimu mėginama atsakyti į klausimą, ar specifinės fleksinės lietuvių kalbos ypatybės padeda vaikams lengviau suvokti sudėtingas šalutinių pažyminio sakinių konstrukcijas, išreikštas subjekto-objekto santykiais. Tyrimo metu taikant kalbos supratimo užduotį buvo testuojami 96 vaikai nuo 3 iki 12 metų. Gauti rezultatai atskleidžia, kad 3–4,5 m. amžiaus vaikams sunku suvokti skirtumą tarp šalutinių subjekto ir objekto sakinių, ypač, kai vartojamas vaikui nežinomos ar sudėtingesnės reikšmės veiksmažodis. Vėlesniame amžiuje vaikai jau suvokia skirtumą tarp subjekto ir objekto santykiais reiškiamų sakinių, tačiau priešmokykliniame amžiuje dar pasitaiko nemažai objekto sakinio interpretavimo klaidų. Tyrimas atskleidė, kad mokyklinio amžiaus vaikai jau teisingai suvokia šalutinius pažyminio sakinius ir nepainioja subjekto bei objekto reikšmės. Taigi galima teigti, kad vaikai šalutinius sakinius pradeda suprasti ir vartoti tik tada, kai jų kalbos apdorojimo geba yra pakankamai patobulėjusi. Be apdorojimo procesų šalutinių sakinių įsisavinimui reikšmę turi ir vartojimu grindžiamas modelis bei dažnumo principas, semantikos ir pragmatikos veiksniai.

Apibendrinant galima teigti, kad prielaida, jog turtinga fleksinė sistema palengvina sudėtingų sintaksinių santykių suvokimą, pasitvirtina tik iš dalies, nes lietuviai vaikai užtrunka įsisavinti sudėtinius pažyminio sakinius.

Raktažodžiai: šalutiniai pažyminio sakiniai, subjektas, objektas, fleksinė sistema, kalbos įsisavinimas, eksperimentinis tyrimas

1 Įvadas

Įvairių kalbų įsisavinimo tyrimuose jau daugiau nei 40 metų didelis dėmesys skiriamas šalutinių pažyminio¹ sakinių suvokimui ir vartojimui (Sheldon 1974; De Villiers, Jill, Tager-Flusberg *et al.* 1979; Hamburger, Crain 1982; Corrêa 1995; McKee, McDaniel, Snedeker 1998; Diessel, Tomasello 2000, 2005; Eisenberg 2002; Diessel 2004; Ozeki, Shirai 2005, Utzeri 2007; Brandt, Diessel, Tomasselo 2008; Doyle 2009; O’Grady, Kim, Lee *et al.* 2011; Adani 2012; Bențea 2012). Ankstyvesniuose tyrimuose šalutinių pažyminio sakinių suvokimas ir vartojimas aiškinamas remiantis generatyvinės gramatikos principais, tačiau pastaruoju metu vis daugėja tyrimų, sudėtingą šalutinių sakinių įsisavinimo procesą siejančių su *vartojimu grindžiamu modeliu* (ang. *usage-based model*). Pirmieji šio modelio principus, aiškindami šalutinių pažyminio sakinių vartojimo sunkumus, pritaikė Diessel ir Tomasello (2000, 2005), teigdami, kad sudėtingas tam tikrų konstrukcijų įsisavinimas yra susijęs su retu jų vartojimu įprastoje kalboje, o jų klaidos – su jų keitimu į įprastesnes konstrukcijas, dažnesnes suaugusiųjų arba vaikams skirtoje kalboje.

Įvairūs tyrimai, kuriuose, remiantis generatyvinės gramatikos ar vartojimu grindžiamo modelio principais, aiškinami šalutinių pažyminio sakinių įsisavinimo sunkumai, yra atskleidę, kad daugiausiai problemų ne tik vaikams (Utzeri 2007; Brandt, Diessel, Tomasselo 2008; O’Grady, Kim, Lee *et al.* 2011; Bențea 2012), bet ir besimokantiesiems svetimšios kalbos (Scott 2003; Gass, Lee 2007; Xu 2009) sukelia šalutinių pažyminio sakinių, turinčių tiesioginio objekto reikšmę, painiojimas su subjekto reikšmės sakiniais. Reikia paminėti, kad tyrimai iki šiol dažniausiai buvo skirti anglų kalbai arba kitoms kalboms, kuriose šalutinio sakinio reikšmė sukuriama pasitelkus žodžių tvarkos priemones (plg. *The man who met the woman* (*Vyras, kuris sutiko moterį*) – subjekto reikšmė; *The man who the woman met* (*Vyras, kurį sutiko moteris*) – tiesioginio objekto reikšmė). Teigiama, kad sudėtingą šalutinių pažyminio sakinių, turinčių tiesioginio objekto reikšmę, įsisavinimą gali lemti anglų kalbai neįprasta žodžių tvarka, kai veiksmazodis nukeliamas į sakinio pabaigą (pvz., *The man who the woman met*) arba nuotolis tarp subjekto / objekto ir veiksmazodžio, išryškėjantis generatyviniame sintaksiniam medyje (Guasti, Stavrakaki, Arosio 2008). Tačiau net ir negausūs tyrimai, skirti kitokio tipo kalboms, kuriose konstruojant šalutinius pažyminio sakinius žymima linksnio forma (pasitelkus artikelių arba fleksinę sistemą), patvirtina tą pačią tendenciją,

---

¹ Užsienio kalbotyroje tokie sakiniai vadinami *santykiniais* (ang. *Relative clauses*), nes prie pagrindinio sakinio šalutinis sakinyš prijungiamas atitinkamais prijungiamaisiais žodžiais, t. y., santykiniais įvardžiais arrieveiksmiais. Šie žodžiai yra šalutinio sakinio rūšies rodikliai, rodo jo santykį su pagrindiniu. Lietuvių kalbotyroje įprasta šiuos sakinius vadinti šalutiniais pažyminio sakiniais, tačiau *santykinių sakinių* termino vartojimas (žr. Holvoet 2000, 106) būtų tikslesnis.

rodančią sudėtingą šio tipo sakinių įsisavinimo procesą. Mėginant ieškoti atsakymo, kodėl įvairiose kalbose šalutiniai tiesioginės reikšmės objekto sakiniai yra sunkiau suvokiami ir įsisavinami nei subjekto, nustatyta, kad vaikams sunku atrasti būdą, mažinantį daugiareikšmiškumą. Tyrimų metu pastebėta, kad linksnio kategorija padeda sumažinti daugiareikšmiškumą ir skirti subjektą nuo objekto (Meng, Bader 2000; Guasti, Stavrakaki, Arosio 2008). Vis dėlto klaidos, kylančios suvokiant objekto sakinius tokiose kalbose kaip vokiečių, rumunų ar graikų, kur šalutiniai pažyminio sakiniai formuojami ne keičiant žodžių tvarką, bet žymint linksnio formą (Brandt, Diessel, Tomasselo 2008; Bentea 2012; Guasti, Stavrakaki, Arosio 2008), rodo, kad šios sintaksinės struktūros įsisavinimo problemos yra susijusios ne tik su tam tikrais morfologiniais ir sintaksiniais požymiais, bet ir su bendresniais sudėtingų konstrukcijų apdorojimo aspektais.

Lietuvių kalbos šalutinių pažyminio sakinių įsisavinimas nėra tirtas, todėl aprašomas tyrimas yra naujas ir aktualus. Be to, lietuvių kalbos tyrimo rezultatai galėtų praplėsti diskusijas apie šalutinių sakinių įsisavinimo tendencijas fleksinėse kalbose. Straipsnyje aprašomu tyrimu mėginama atsakyti į klausimą, ar specifinės fleksinės lietuvių kalbos ypatybės padeda vaikams lengviau suvokti sudėtingas šalutinių pažyminio sakinių konstrukcijas. Tyrimo metu taikant kalbos supratimo užduotį (plačiau aprašytą 3 skyriuje) buvo testuojami 96 vaikai nuo 3 iki 12 metų. Atsižvelgiant į tiriamųjų amžių buvo sudarytos keturios imtys (3–4,5 m., 6–7 m., 8–9 m. ir 11–12 m.), kurių rezultatai lyginami taikant statistinį metodą (žr. 4 skyrių).

2 Šalutiniai pažyminio sakiniai

Šalutiniam pažyminio sakiniui būdinga tai, kad jame vienas iš argumentų dalijasi pagrindinio sakinio referentu, nuo kurio šalutinis sakinytis gramatiškai priklauso. Paprastai pažyminio sakinytis modifikuoja daiktavardį arba daiktavardžio frazę ir apima kai kurias gramatines priemones, nustatančias, kad vienas iš šalutinio pažyminio sakinio argumentų turi tą patį referentą kaip ir daiktavardis ar daiktavardžio frazė. Pvz., sakinyje *Aš mačiau vyrą, kuris vakar atvažiavo*, šalutinis sakinytis *kuris vakar atvažiavo*, yra pažyminio, nes jis apibrėžia daiktavardį *vyras*, o santykinis įvardis *kuris* pabrėžia, kad tas pats *vyras* nurodomas ir šalutiniame sakinyje (šiuo atveju kaip subjektas) (Lehmann 1986).

Daugelyje Europos kalbų šalutiniai pažyminio (santykiniai) sakiniai yra pradedami tam tikro tipo įvardžiais, vadinamais santykiniais (ang. *relative pronouns*). Kitose kalbose šalutiniai pažyminio sakiniai gali būti žymimi ir kitais būdais, pvz., jungtukais, prieveiksmiais ar nuline jungtimi, todėl gali būti vadinamami bendresniu reliativaizerių

(ang. *relativizers*) pavadinimu (Fox, Thompson 2007; Schachter 1985), arba konstruojant šalutinį sakinį pagal tam tikrą žodžių tvarką.

Šalutiniai pažyminio sakiniai vadinami integruotais sakiniais (ang. *embedded clauses*), o sakinio dalis, į kurią integruojamas šalutinis sakinytis, laikoma pagrindiniu sakiniu (ang. *matrix clause*). Pagrindinio sakinio daiktavardis, kurį apibrėžia šalutinis pažyminio sakinytis, vadinamas pagrindiniu daiktavardžiu (ang. *head noun*) arba antecedentu. Sakinytis *Vyras, kurį vakar mačiau, čia atvažiavo* gali būti pakeičiamas į du atskirus sakinius: *Vyras čia atvažiavo. Vyrą vakar mačiau*. Akivaizdu, kad tas pats argumentas abiejuose sakiniuose atlieka skirtingas funkcijas: pagrindiniame sakinyje – subjekto, o šalutiniame – objekto.

Pagrindinis būdas nurodyti integruoto sakinio funkciją fleksinėse kalbose yra linksnio žymėjimas, t. y. tam tikros santykinio įvardžio formos naudojimas sujungiant pagrindinį ir integruotą sakinį. Šalutinio pažyminio sakinio antecedentas gali būti pagrindinio sakinio subjektas, objektas arba kitas veiksmožodžio argumentas (Brandt, Diessel, Tomassello 2008).

Lietuvių kalboje šalutinis pažyminio sakinytis visada pradedamas santykiniu įvardžiu ir eina paskui daiktavardį, kurį apibūdina. Santykinis įvardis yra derinamas su pagrindiniu daiktavardžiu skaičiumi ir gimine, bet ne linksniu. Santykinio įvardžio linksnis atspindi jo funkciją pažyminio sakinyje, o antecedento linksnis atspindi antecedento funkciją sakinyje, kuriame yra pažyminio sakinytis (pasitaiko atvejų, kai įvardis ir antecedentas yra tos pačios linksnio formos, pvz., vaikai, kurie žaidė kieme, buvo maži).

Įprastai pažyminio sakinio struktūra apibūdinama dviem požymiais: 1) sintaksine pagrindinio sakinio elemento (ang. *head*, NP) funkcija (elementas, kuris yra apibrėžtas pažyminio sakinio), 2) sintaksine santykinio įvardžio, kuris yra pažyminio sakinio viduje, funkcija. Remiantis šiomis funkcijomis, išskiriami keturi šalutinių pažyminio sakinių tipai (žr. Diessel, Tomassello 2000; Brandt, Diessel, Tomassello 2008):

- 1) SS sakiniai, kuriuose pagrindinio sakinio subjektas yra apibrėžtas pažyminio sakinio subjekto;
- 2) SO sakiniai, kuriuose pagrindinio sakinio subjektas yra apibrėžtas pažyminio sakinio objekto;
- 3) OS sakiniai, kuriuose pagrindinio sakinio objektas yra apibrėžtas pažyminio sakinio subjekto;
- 4) OO sakiniai, kuriuose pagrindinio sakinio objektas yra apibrėžtas pažyminio sakinio objekto. Sekdami tokia klasifikacija, pateikiame lietuvių kalbos pavyzdžius:

(1)	<i>Berniukas, kuris piešė mergaitę, išvyko namo.</i>	SS
(2)	<i>Mergaitė, kurią piešė berniukas, žaidė su draugėmis.</i>	SO
(3)	<i>Berniuką, kuris piešė, pašaukė draugai.</i>	OS
(4)	<i>Berniuką, kurį matė mergaitė, pakvietė žaisti.</i>	OO

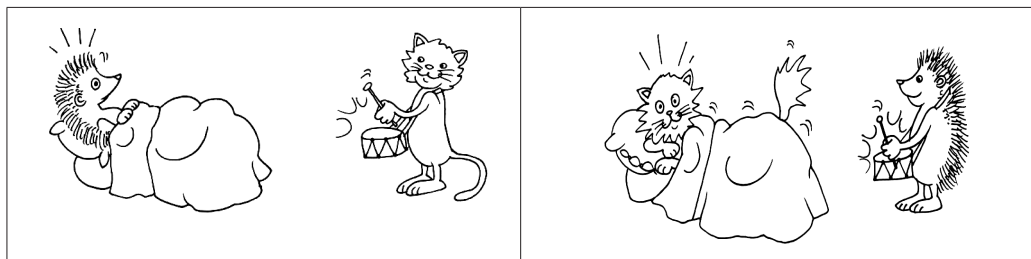
3 Šalutinių pažyminio sakinių įsisavinimas: tyrimo prielaidos ir metodika

Šalutinių sakinių įsisavinimo tyrimuose naudojami įvairūs metodai, tačiau pastaruoju metu vyrauja supratimo testai. Klaidos, pasitaikančios atliekant testus, rodo, kad maži vaikai, interpretuodami pažyminio sakinius, naudoja specifines apdorojimo strategijas. Literatūroje pateikiama keletas hipotezių, paaiškinančių vaikų interpretacijas (žr. Tavakolian 1981): 1) *Nepertraukinėjimo hipotezė* (ang. *non-interruption*), kuri teigia, kad vaikams kyla sunkumų suvokiant centre integruotus pažyminio sakinius, tačiau jiems lengviau suvokti tokius, kurie seka pagrindinį sakinį; 2) *Paralelinės funkcijos hipotezė* (ang. *parallel function*), kuri teigia, kad vaikai linksta pagrindiniam daiktavardžiui ir santykiniam įvardžiui priskirti tą pačią sintaksinę funkciją, todėl jiems daug lengviau interpretuoti SS ar OO tipo sakinius; 3) *DVD schemas hipotezė* (ang. *NVN schema*) teigia, kad vaikai interpretuoja pažyminio sakinius remdamiesi daiktavardis-veiksmažodis-daiktavardis schema, kurią pritaiko sudėtingiems sakiniams, nepaisydami ribų, egzistuojančių tarp pagrindinio ir šalutinio pažyminio sakinio; 4) *Sujungiamoji sakinių hipotezė* (ang. *conjoined clause*) teigia, kad vaikai šalutinius pažyminio sakinius interpretuoja kaip sujungtus, o ne integruotus sakinius.

Kai kurie tyrėjai mano, kad minėtos strategijos neapima visų klaidų spektro ir sistemiškumo, todėl interpretuojant rezultatus būtina atsižvelgti ir į kitus aspektus (Diessel, Tomassello 2000). Pavyzdžiui, aptariant sudėtingų konstrukcijų įsisavinimą, reikia atsižvelgti į apdorojimo procesą, nes jis riboja mažo vaiko gebėjimus suvokti ir vartoti sudėtingus pažyminio sakinius. Šios sudėtingos konstrukcijos yra suvokiamos tik vaikui išplėtojus galingesnę apdorojimo gebą, o tai įvyksta vaikui augant. Kita vertus, apdorojimas nėra vienintelis kriterijus, lemiantis sunkumus: semantiniai ir pragmatiniai veiksniai taip pat turi didelę reikšmę suvokiant pažyminio sakinius. Mokydamiesi pažyminio sakinių, vaikai pradeda vartoti tam tikras gramatines konstrukcijas, kuriose specifinė forma yra susijusi su specifine reikšme. Ankstyvieji šio tipo sakiniai yra propoziciškai (semantiškai) paprasti, o ilgainiui vaikai išmoksta suprasti ir vartoti sudėtingas konstrukcijas, susidedančias iš dviejų propozicijų (Diessel, Tomassello 2000, 133).

Tiriant lietuvių kalbos šalutinių pažyminio sakinių suvokimą buvo pasitelktas porinių paveikslukų principu sudarytas universalus įvairioms kalboms tinkantis eksperimentinis testas (autoriai U. Sauerland ir M. T. Guasti, parengtas CLAD – *Crosslinguistic*

Language Diagnosis / „Tarpkalbinė kalbos sutrikimų diagnostika“ – projekto metu²). Remiantis kitų kalbų tyrimais, jau atskleidusiais sudėtingą tokių sintaksinių konstrukcijų įsisavinimą, nuspręsta pasirinkti ne vartosenos, bet suvokimo tyrimą ir naudoti paprastą eksperimentinio testo formą, kai testavimo metu parodžius du paveikslėlius, iš jų prašoma pasirinkti vieną, apibūdinamą šalutiniu pažyminio sakiniu, išreikštu subjekto arba objekto sintaksine konstrukcija. Pvz., vaiko prašoma *Parodyk man katę, kuri žadina ežį* (OS tipas) arba *Parodyk man katę, kurią žadina ežys* (OO tipas) (žr. 1 pav.). Visuose paveikslėliuose vaizduojami gyvi veikėjai, siekiant sukurti abipusio veiksmo galimybę (pvz., katė žadina ežį, ežys žadina katę), išreiškiamą subjekto-objekto santykiais.

1 paveikslas. Šalutinių sakinių suvokimo testo fragmentas

Iš viso testą sudaro 10 subjekto sakinių (OS) ir 10 objekto sakinių (OO) ir 9 kontroliniai klausimai, kurie į šalutinių sakinių suvokimo analizę neįtraukiami (žr. 1 lentelę). Visi testuojami sakiniai yra paprastos struktūros, vienodo ilgio: jie sudaryti iš frazės *parodyk man*, objekto (pvz., *katę*) ir jį apibūdinančio šalutinio pažyminio sakinio (*kuri žadina ežį / kurią žadina ežys*), išreiškiamo subjekto-objekto santykiais.

Eksperimento metu buvo naudojami du testo variantai (žr. 1 lentelę). Siekiant išsiaiškinti, ar suvokimo klaidos negali būti susijusios su tam tikrų žodžių, pvz., sudėtingesnių veiksmažodžių ar vaikams nežinomų leksemų, vartojimu, pusei testuojamų vaikų pateiktas pirmasis testo variantas, o kitai pusei – antrasis, kuriame OS sakiniai pakeičiami OO sakiniais ir atvirkščiai. Taigi vienų vaikų buvo prašoma parodyti *katę, kuri žadina ežį* (OS), o kitų – parodyti *katę, kurią žadina ežys* (OO). Tokiu atveju gavus didelį neteisingų atsakymų skaičių abiejuose testo variantuose (ir subjekto, ir objekto sakinio) galima daryti prielaidą, kad klaidas sukelia ne sudėtinga šalutinio sakinio raiška, o sakinio semantika ar kitos priežastys, pvz., neaiškus paveikslas. Reikia paminėti, kad prieš atliekant straipsnyje aprašomą eksperimentą, testo tinkamumas buvo patikrintas testuojant anglų, vokiečių ir italų vaikus (CLAD projekto metu).

² Europos Sąjungos Mokymosi visą gyvenimą programos remiamame CLAD projekte (Crosslinguistic Language Diagnosis, TRA-STUCOR 2007-1992/001-001) dalyvavo partneriai iš Jungtinės Karalystės, Austrijos, Italijos, Lietuvos, Rumunijos ir Vokietijos. Lietuvoje projektą vykdė VDU mokslininkų komanda (koordinavo I. Dabašinskienė).

I variantas		II variantas	
Sakinio tipas	Sakinys	Sakinio tipas	Sakinys
Kontrolinis	<i>Parodyk man, kur senelis turi dovaną.</i>	Kontrolinis	<i>Parodyk man, kur senelis turi dovaną.</i>
Kontrolinis	<i>Parodyk man katę su juodu kamuoliu.</i>	Kontrolinis	<i>Parodyk man katę su juodu kamuoliu.</i>
Subjekto	<i>Parodyk man katę, kuri žadina ežį.</i>	Objekto	<i>Parodyk man katę, kurią žadina ežys.</i>
Objekto	<i>Parodyk man vaiką, kuriam mojuoja virėjas.</i>	Subjekto	<i>Parodyk man vaiką, kuris mojuoja virėjui.</i>
Kontrolinis	<i>Parodyk man, kur moteris lygina.</i>	Kontrolinis	<i>Parodyk man, kur moteris lygina.</i>
Subjekto	<i>Parodyk man moterį, kuri muša policininką.</i>	Objekto	<i>Parodyk man moterį, kurią muša policininkas.</i>
Subjekto	<i>Parodyk man vaiduoklį, kuris pagavo vyrą.</i>	Objekto	<i>Parodyk man vaiduoklį, kurį pagavo vyras.</i>
Kontrolinis	<i>Parodyk man, kur jūreivis sėdi ant sofos.</i>	Kontrolinis	<i>Prodyk man, kur jūreivis sėdi ant sofos.</i>
Objekto	<i>Parodyk man senele, kurią šluosto jūreivis.</i>	Subjekto	<i>Parodyk man senele, kuri šluosto jūreivį.</i>
Subjekto	<i>Parodyk man mokytoją, kuri stebi berniuką.</i>	Objekto	<i>Parodyk man mokytoją, kurią stebi berniukas.</i>
Kontrolinis	<i>Parodyk man, kur katinas tupi ant stalo.</i>	Kontrolinis	<i>Parodyk man, kur katinas tupi ant stalo.</i>
Objekto	<i>Parodyk man kiaulę, kurią neša meška.</i>	Subjekto	<i>Parodyk man kiaulę, kuri neša mešką.</i>
Objekto	<i>Parodyk man karalienę, kurią fotografuoja nykštukas.</i>	Subjekto	<i>Parodyk man karalienę, kuri fotografuoja nykštuką.</i>
Kontrolinis	<i>Parodyk man indėną su juodu kamuoliu.</i>	Kontrolinis	<i>Parodyk man indėną su juodu kamuoliu.</i>
Objekto	<i>Parodyk man princesę, kurią apkloja kareivis.</i>	Subjekto	<i>Parodyk man princesę, kuri apkloja kareivį.</i>
Subjekto	<i>Parodyk man senele, kuri šukuoja senelį.</i>	Objekto	<i>Parodyk man senele, kurią šukuoja senelis.</i>
Kontrolinis	<i>Parodyk man, kur moteris yra traukinyje.</i>	Kontrolinis	<i>Parodyk man, kur moteris yra traukinyje.</i>
Subjekto	<i>Parodyk man arklį, kuris kanda šuniui.</i>	Objekto	<i>Parodyk man arklį, kuriam kanda šuo.</i>
Objekto	<i>Parodyk man vaiduoklį, kurį kutena beždžionė.</i>	Subjekto	<i>Parodyk man vaiduoklį, kuris kutena beždžionę.</i>

Kontrolinis	<i>Parodyk man, kur virėjas turi skėtį.</i>	Kontrolinis	<i>Parodyk man, kur virėjas turi skėtį.</i>
Subjekto	<i>Parodyk man berniuką, kuris supa mergaitę.</i>	Objekto	<i>Parodyk man berniuką, kurį supa mergaitė.</i>
Objekto	<i>Parodyk man begemotą, kurį stumia dramblys.</i>	Subjekto	<i>Parodyk man begemotą, kuris stumia dramblių.</i>
Kontrolinis	<i>Parodyk man fėją su juoda suknele.</i>	Kontrolinis	<i>Parodyk man fėją su juoda suknele.</i>
Objekto	<i>Parodyk man šokėją, kurią laisto klounas.</i>	Subjekto	<i>Parodyk man šokėją, kuri laisto klouną.</i>
Subjekto	<i>Parodyk man katę, kuri prausia beždžionę.</i>	Objekto	<i>Parodyk man katę, kurią prausia beždžionė.</i>
Subjekto	<i>Parodyk man arklį, kuris gaudo šunį.</i>	Objekto	<i>Parodyk man arklį, kurį gaudo šuo.</i>
Objekto	<i>Parodyk man fėją, kurią stumia policininkas.</i>	Subjekto	<i>Parodyk man fėją, kuri stumia policininką.</i>
Objekto	<i>Parodyk man arklį, kurį tempia dramblys.</i>	Subjekto	<i>Parodyk man arklį, kuris tempia dramblių.</i>
Subjekto	<i>Parodyk man vaiką, kuris piešia nykštuką.</i>	Objekto	<i>Parodyk man vaiką, kurį piešia nykštukas.</i>

1 lentelė. Šalutinių sakinių suvokimo testo klausimai

Lietuvių kalbos šalutinių pažyminio sakinių suvokimo testą atliko 96 vaikai: 48 berniukai ir 48 mergaitės, lankantys vieną iš Kauno miesto darželių ir besimokantys vienoje Kauno miesto vidurinėje mokykloje. Tiriamąją imtį sudarė:

- 24 darželinio amžiaus vaikai (vidutinis amžius 3–4,5 m.),
- 24 priešmokyklinio amžiaus vaikai (6–7 m.),
- 24 vaikai, besimokantys 2 klasėje (8–9 m.),
- 24 vaikai, besimokantys 4–5 klasėse (11–12 m.).

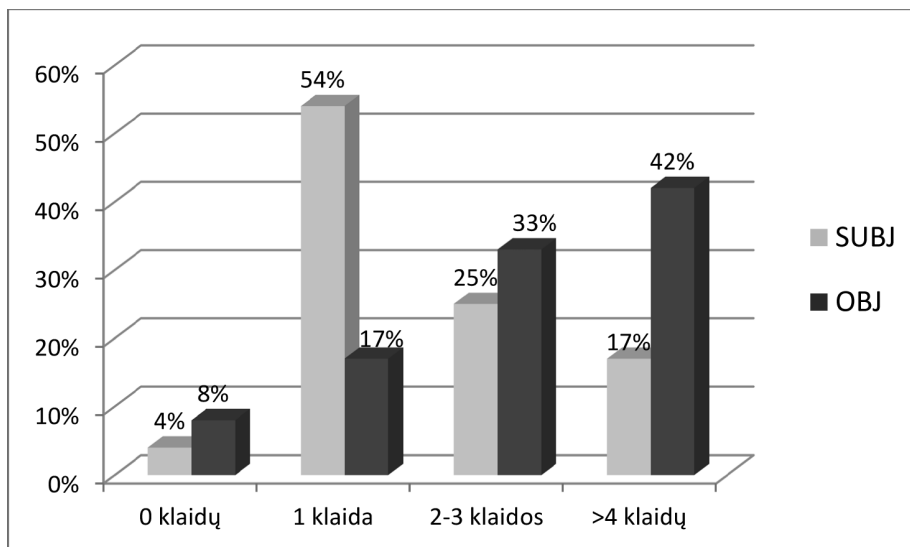
Tiriamųjų vaikų amžiaus grupės pasirinktos neatsitiktinai. Iki šiol lietuvių kalbos sudėtinių sakinių įsisavinimas tirtas nebuvo, todėl siekiant nustatyti amžių, kada pradėdami suvokti pažyminio šalutiniai sakiniai, pasirinkta tirti net ankstyvojo amžiaus vaikus, t. y., 3–4,5 metų. Šiuo laikotarpiu vaikai jau būna įsisavinę pagrindines gimtosios kalbos taisykles, sugeba jas taikyti, tačiau gali klysti sudėtingesnių, šnekamojoje kalboje retai vartojamų konstrukcijų atvejais. Sudėtiniai sakiniai natūralioje vaikų kalboje gana reti, todėl siekiant nustatyti, kada vaikai pradeda juos suprasti, pasirinkta gana plati amžiaus imtis – nuo 3 iki 4,5 metų. Kaip bus matyti iš toliau aprašytos duomenų analizės, nustatyta, kad šiems vaikams buvo sunku atlikti užduotį, todėl tyrimo metu

buvo nuspręsta testą atlikti su priešmokyklinio amžiaus vaikais, siekiant patikrinti, ar jie suvokia šalutinius pažyminio sakinius. Remiantis kitų kalbų tyrimais (Novogrodsky, Friedman 2006; Adani 2008; Guasti, Stavrakaki, Arosio 2008; Bențea 2012), rodančiais, kad šias konstrukcijas vaikams sunku atskirti net ir vėlesniame amžiuje, pasirinktos dar dvi amžiaus grupės (2 ir 4–5 klasių mokiniai), padėsiančios atskleisti, kurio amžiaus vaikai jau pilnai suvokia tokių sakinių reikšmę. Be to, pasirinktų amžiaus grupių įvairovė bus svarbi ir tolimesniuose tyrimuose, kuriuose planuojama testuoti specifinę kalbos sutrikimą ir disleksiją turinčius vaikus bei identifikuoti jų atitikimą amžiaus grupėms, būdingoms įprastos kalbinės raidos vaikams.

4 Šalutinių pažyminio sakinių įsisavinimas: tyrimo rezultatai

Kuriant testą, remtasi hipoteze, kad priklausomai nuo kalbos tipo, kalbos įsisavinimo stadijos ar net kalbos raidos sutrikimo rūšies objekto sakiniai vaikui gali būti sunkiau suvokiami nei subjekto (Guasti, Cardinaletti 2003; Utzeri 2007; Brandt, Diessel, Tomasselo 2008; O’Grady, Kim, Lee *et al.* 2011; Bențea 2012). Šio tyrimo pagrindinis tikslas taip pat buvo patikrinti, ar lietuviams vaikams sunkiau sekasi suvokti objekto sakinius, ar amžius turi lemiamos įtakos rezultatams. Išanalizavus duomenis, galima teigti, kad kelta hipotezė iš esmės pasitvirtino: 3–4,5 metų amžiaus vaikai lengviau atpažino subjekto sakinius (OS) ir dažnai klydo, kai jų buvo prašoma parodyti šalutiniais objekto sakiniais (OO) apibūdinamus paveikslėlius (žr. 2 pav.).

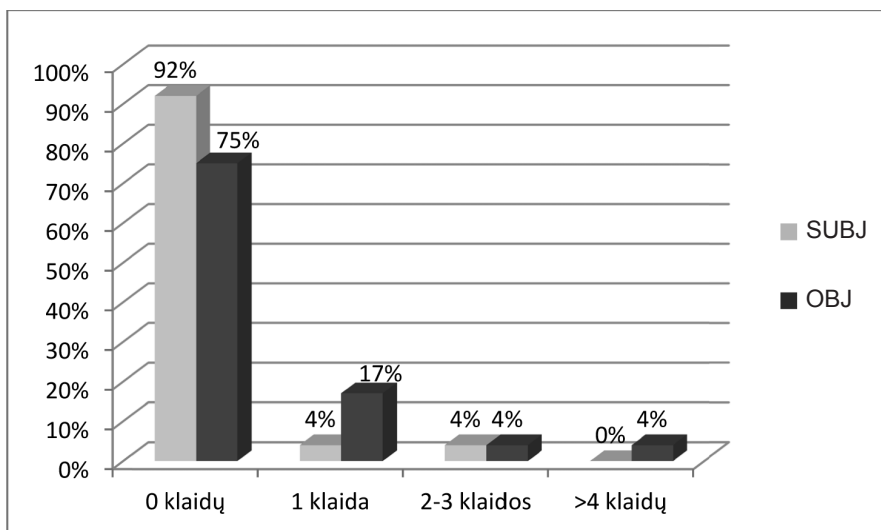
2 paveikslas. Subjekto (OS) ir objekto (OO) sakinių suvokimo rezultatai 3–4,5 m. amžiaus grupėje (vaikų skaičiaus išraiška procentais)

Kaip matyti iš 2 paveikslo, 3–4,5 metų grupėje beveik nebuvo vaikų, kurie visiškai teisingai atliktų testą: klaidų subjekto suvokimo sakiniuose (OS) nepadarė 1 vaikas (tai sudaro 4 % imties), o objekto sakiniuose (OO) – 2 vaikai (8 %). Tačiau net 54 % vaikų, interpretuodami šalutinius subjekto sakinius (OS), padarė tik po 1 klaidą, kai objekto sakinių (OO) atveju 1 klaidą padariusių vaikų buvo tik 17 %. Net 42 % vaikų padarė daugiau nei 4 objekto sakinių (OO) suvokimo klaidas, ir tik 17 % vaikų klydo daugiau nei 4 kartus atpažindami subjekto sakinius (OS). Remiantis šiais rezultatais, galime teigti, kad 3–4,5 metų vaikams suvokti šalutinius subjekto ir objekto sakinius nėra lengva – beveik visi vaikai klydo atpažindami ir subjekto, ir objekto sakinius įvardijamus paveikslėlius, tačiau objekto sakinių (OO) suvokimo klaidos buvo daug dažnesnės.

Analizuojant kiekvieno vaiko testo rezultatus matyti, kad subjekto sakinių (OS) suvokimo klaidos neretai yra atsitiktinės (daugelis vaikų padarė tik po 1 ar 2 klaidas iš dešimties galimų), o objekto šalutiniai pažyminio sakiniai (OO) yra sunkiau suvokiami, nes klaidų skaičius daugumos vaikų atveju siekia 5 arba 6 klaidas (iš dešimties galimų). Nereikėtų atmesti klaidų, kilusių dėl galimo nuovargio, išsiblaškymo ir kitų veiksnių, galimybės, tačiau dažniausiai gerai interpretuojami subjekto sakiniai (OS) ir didelis kontrolinių sakinių atpažinimo procentas (98 % teisingų atsakymų tarp visų vaikų) rodo, kad būtent objekto santykiais išreikšti sakinio ryšiai jaunesniojo amžiaus vaikams kelia problemų.

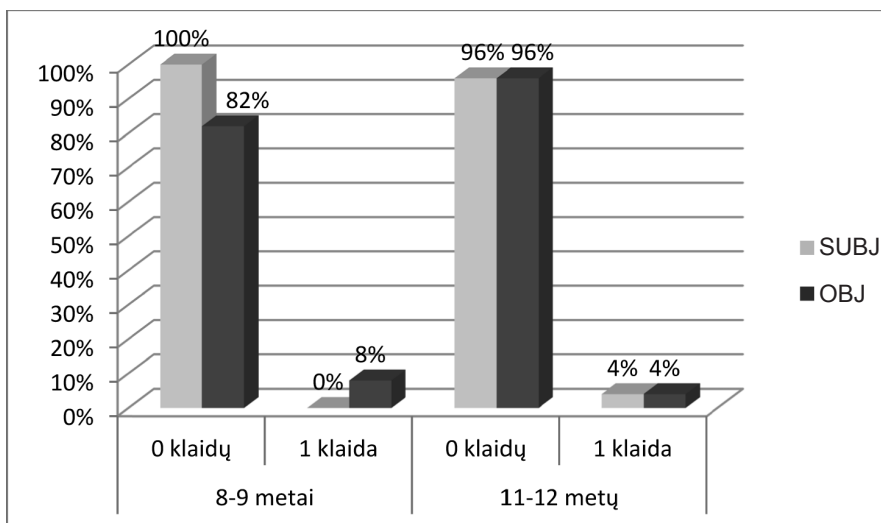
Tolimesnė duomenų analizė patvirtina, kad subjekto (OS) ir objekto (OO) sakinių atpažinimas kelia problemų dar ir priešmokykliniame amžiuje (žr. 3 pav.). Nors 6–7 m. vaikų testavimo rezultatai daug geresni nei 3–4,5 metų vaikų (plg. 2 ir 3 paveikslus), visiškai teisingai objekto sakinius (OO) atpažino tik trys ketvirtadaliai vaikų (75 %). 17 % vaikų padarė po 1 klaidą ir 8 % vaikų padarė 2 arba daugiau nei 2 klaidas. Subjekto sakinių (OS) suvokimo rezultatai geresni nei objekto sakinių (OO) atveju: net 92 % vaikų visiškai teisingai atpažino subjekto sakinius įvardijamus paveikslėlius ir nei karto nesuklydo, nedidelė dalis vaikų padarė po 1–2 klaidas (8 %). Taigi nors skirtumas tarp subjekto ir objekto sakinių klaidų nėra toks didelis kaip jauniausioje amžiaus grupėje (3–4,5 m.), matyti, kad ne visiems priešmokyklinio amžiaus vaikams lengva suvokti objekto sakinius (OO).

8–9 metų ir 11–12 metų vaikų testavimo rezultatai yra gana panašūs (žr. 4 pav.). Šio amžiaus vaikai beveik neklydo interpretuodami subjekto (OS) ir objekto (OO) sakinius. Pastebėtos tik kelios pavienės klaidos, kurios gali būti susijusios su testuojamų vaikų išsiblaškymu. Mažas klaidų skaičius neleidžia teigti, kad šių amžiaus grupių vaikams objekto sakiniai (OO) yra sudėtingesni nei subjekto (OS). Atvirkščiai, galima daryti prielaidą, kad būtent mokyklinio amžiaus vaikai jau suvokia šalutinius OS ir OO

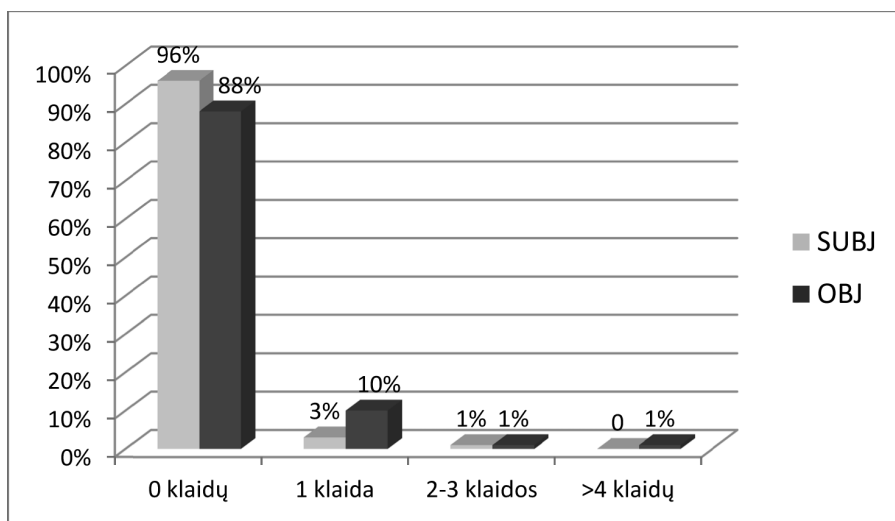
3 paveikslas. Subjekto (OS) ir objekto (OO) sakinių suvokimo rezultatai 6–7 m. amžiaus grupėje (vaikų skaičiaus išraiška procentais)

pažyminio sakinius ir lengvai atpažįstama fleksijomis išreiškiamą reikšmės skirtumą. Tai nėra stebėtina – būtent mokyklinį amžių galima sieti su daugelio sudėtingų gramatinių konstrukcijų įsisavinimu, nes šiuo metu vaiku susipažįsta su rašytiniais teksta, girdi daug įvairios informacijos, išreiškiamos sudėtingesne sakinių struktūra ir įvairesne leksika, mokosi konstruoti sudėtingos struktūros pasakojimus.

4 paveikslas. Subjekto (OS) ir objekto (OO) sakinių suvokimo rezultatai 8–9 ir 11–12 m. amžiaus grupėje (vaikų skaičiaus išraiška procentais)

Taigi, kaip jau minėta anksčiau, jauniausiai amžiaus grupei (3–4,5 m.) sunkiau sekėsi interpretuoti objekto (OO) nei subjekto (OS) sakinius, tačiau vyresnėse grupėse tokio ryškaus skirtumo nepastebėta, nors objekto sakinių (OO) suvokimo klaidų pasitaikė. Siekiant išsiaiškinti, ar šiuos rezultatus galima laikyti statistiškai patikimais, vyresniųjų amžiaus grupių duomenys buvo suglaudinti. 6–7, 8–9 ir 11–12 metų vaikų rezultatai buvo suskaičiuoti kartu, siekiant turėti didesnę duomenų imtį, tinkamą statistiniam patikimumui apskaičiuoti (žr. 5 pav.).

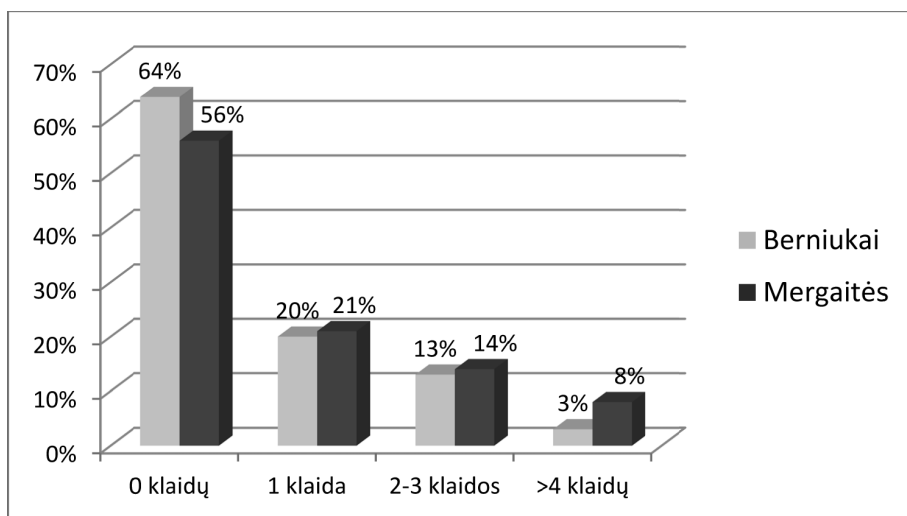

5 paveikslas. Suglaudinti vyresniųjų grupių (6–7, 8–9 ir 11–12 m.) subjekto (OS) ir objekto (OO) sakinių suvokimo rezultatai (vaikų skaičiaus išraiška procentais)

Suglaudinus kelių imčių (6–7, 8–9 ir 11–12 m.) rezultatus matyti, kad, interpretuodami subjekto sakinius (OS), 96 % tiriamųjų vaikų nė karto nesuklydo, 3 % vaikų padarė 1 klaidą ir tik 1 % vaikų padarė 2 klaidas. Interpretuodami objekto sakinius (OO), 88 % tiriamųjų vaikų nė karto nesuklydo, 10 % vaikų padarė 1 klaidą ir tik po 1 % vaikų padarė 2 ir daugiau nei 4 klaidas (žr. 5 pav.). Šie kiekybiniai tyrimo duomenys buvo apdoroti naudojant statistinę duomenų apdorojimo programą SPSS 17.0 (ang. *Statistical Package for the Social Sciences* (SPSS)). Duomenys amžiaus grupėse analizuoti T testu (ang. *Paired Sample T test*), o lyginant testo duomenis tarp tiriamųjų grupių pasitelkta vienakryptė Anova (ang. *One Way Anova*). Taigi palyginus suglaudintus vyresniųjų amžiaus grupių rezultatus, rodančius subjekto (OS) ir objekto (OO) sakinių suvokimą, statistiškai patikimo skirtumo nenustatyta ($p > 0,05$). Tačiau statistinė analizė atskleidė statistiškai reikšmingą skirtumą ($p=0,02$) tarp subjekto (OS) ir objekto (OO) sakinių suvokimo klaidų jauniausioje amžiaus grupėje (3–4,5 m.). Vadinas, gauti rezultatai leidžia teigti, kad 3–4,5 m. vaikams šalutinius OO tipo pažyminio sakinius suvokti sudėtingiau

nei OS tipo sakinius. Tokie rezultatai nestebina, nes ilgalaikių tyrimų duomenys (kai vaiko kalba stebima ir įrašinėjama kelerius metus, dažniausiai 1,5–3,5 metų tarpsniu) rodo, kad ankstyvoje vaikystėje lietuviai vaikai apskritai nevartoja šalutinių OO tipo pažyminio sakinių, o vaikams skirtoje kalboje jie taip pat labai reti (dažniau vartojami OS sakiniai, nors jų taip pat nėra gausu). Statistinė analizė taip pat atskleidė amžiaus kriterijaus reikšmę suvokiant objekto (OO) ir subjekto (OS) sakinius: palyginus dviejų amžiaus grupių vaikų rezultatus, t.y. jauniausios (3–4,5 m.) ir vyresniųjų (6–7, 8–9 ir 11–12 m.), gautas statistiškai reikšmingas skirtumas ($p=0,00$).

Apibendrinus visų amžiaus grupių rezultatus ir juos palyginus lyties aspektu, paaiškėjo, kad berniukai atliko testą šiek tiek sėkmingiau nei mergaitės (žr. 6 pav.).

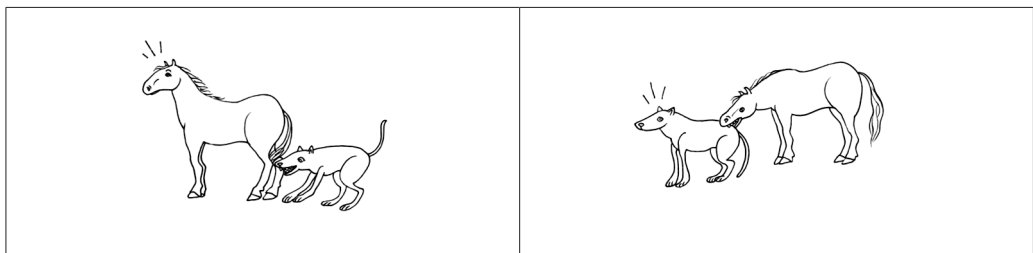
6 paveikslas. Apibendrinti šalutinių sakinių suvokimo rezultatai pagal lytį

Vis dėlto analizė nepatvirtino statistiškai patikimo skirtumo ($p=0,535$) tarp mergaičių ir berniukų atsakymų. Atskirai palyginus mergaičių ir berniukų OS ir OO tipo sakinių suvokimą, statistiškai patikimo skirtumo taip pat nenustatyta ($p>0,05$).

Apibendrinant tyrimo rezultatus reikia pasakyti, kad naudota eksperimentinio testo forma yra tinkama šalutinių pažyminio sakinių suvokimui tirti. Didelis teisingai suvoktų kontrolinių sakinių procentas (99 % apibendrinus visas amžiaus grupes) rodo, kad testas nėra per ilgas, o įvairaus amžiaus vaikai geba išlaikyti dėmesį atlikdami eksperimentinę užduotį. Sakinių analizė rodo, kad visame teste buvo keli sakiniai, kurių suvokimo klaidų procentas buvo didesnis nei kitų sakinių atveju. Beveik visose amžiaus grupėse tiriamiesiems vaikams sunkiausiai interpretuojami buvo II varianto

5 sakinys *Parodyk man princesę, kuri apkloja kareivį* (OS tipas, 8,6 % klaidingų atsakymų). Taip pat vaikams sudėtinga buvo suvokti šiuos sakinius: I varianto 4 sakinį *Parodyk man mokytoją, kuri stebi berniuką* (OS tipas, 8,1 % klaidingų atsakymų) ir 6 sakinį *Parodyk man arklį, kuris kanda šuniui* (OS tipas, 10,2 % klaidingų atsakymų). Sakinio *Parodyk man arklį, kuris kanda šuniui* klaidingą interpretavimą galima aiškinti konteksto netikėtumu, neįprasta situacija, kuri, atliekant testą suvokiama stereotipiškai ir įprastai (šuo kanda arkliui, bet ne atvirkščiai) (žr. 7 paveikslą). Konteksto netikėtumu būtų galima paaiškinti *princesės ir kareivio* paveikslą, kuriame kareivis nėra įprastas veikėjas. Tačiau reikia atkreipti dėmesį, kad visi minėti sunkiausiai interpretuoti sakiniai priklauso OS tipo konstrukcijoms. Nors anksčiau aprašyta statistinė analizė parodė, kad vaikai rečiau klysta suvokdami OS sakinius, o dažniau – interpretuodami OO sakinius, matyti, kad kai kuriais atvejais būtent subjekto konstrukcija (OS) kelia sunkumų. Taigi tolimesniuose kalbos suvokimo tyrimuose, kuriuose bus naudojamas šiame straipsnyje aprašytas testas, reikėtų atsižvelgti į šias tendencijas, išnagrinėti minėtų paveikslėlių tinkamumą bei aptarti prielaidą, kad neįprastose ir netikėtose situacijose vaikai yra linkę daiktavardžiui ir santykiniam įvardžiui priskirti tą pačią sintaksinę funkciją ir interpretuoti sakinį kaip OO konstrukciją (žr. anksčiau aprašytą paralelinės funkcijos hipotezę (Tavakolian 1981).

Analizuojant atskirų sakinių suvokimą, buvo atkreiptas dėmesys ir į lengviausiai suvokiamus šalutinius pažyminio sakinius, kuriuos interpretuodami vaikai beveik neklydo. Pastebėta, kad jauniausios amžiaus grupės vaikams (3–4,5 m.) lengviausiai sekėsi suvokti sakinius, kuriuose pavartotas aiškios ir žinomos reikšmės veiksmažodis: *Parodyk man vaiką, kurį piešia nykštukas* / *Parodyk man vaiką, kuris piešia nykštuką*, *Parodyk man senelę, kurią šukuoja senelis* / *Parodyk man senelę, kuri šukuoja senelį*. Taigi galima teigti, kad subjekto-objekto santykių suvokimą anktyvajame amžiuje lengvina veiksmažodžio ir gretimų leksemų semantika. Į šį pastebėjimą rekomenduotina atsižvelgti tiriant ankstyvojo amžiaus vaikų ar vaikų, turinčių kalbos sutrikimų, kalbos

7 paveikslas. Sakinių *Parodyk man arklį, kuriam kanda šuo* ir *Parodyk man arklį, kuris kanda šuniui* paveikslas

ypatybes, sudarinėjant šioms vaikų grupėms skirtus sudėtingų sakinių suvokimo testus, naudojant kalbos korekcijai skirtas užduotis.

5 Išvados ir diskusija

Apibendrinant galima teigti, kad gauti rezultatai patvirtino iškeltą hipotezę, jog šalutiniai pažyminio sakiniai, reiškiantys objektą, yra sunkiau suvokiami nei subjekto sakiniai. Šis teiginys patvirtintas jauniausioje 3–4,5 m. grupėje. Gauti rezultatai papildė kitų kalbų tyrimus, rodančius, kad ankstyvajame amžiuje vaikai, interpretuodami subjekto ir objekto sakinius, dažniau klysta pastarųjų atveju (Guasti, Stavrakaki, Arosio 2008). Tačiau, kai apibūdinama neįprasta situacija arba pavartojamas vaikui nežinomos reikšmės veiksmažodis, linkstama tą pačią sintaksinę funkciją priskirti pagrindiniam daiktavardžiui ir santykiniam įvardžiui, todėl neretai klystama OS tipo sakinių interpretuojant kaip OO sakinių. Ši tendencija patvirtina Tavakolian (1981) aprašytą šalutinių sakinių interpretacijos paralelinės funkcijos hipotezę. Remdamiesi šiuo pastebėjimu, galime teigti, kad vaikams būtų lengviausia suvokti SS tipo sakinius, kuriuose pagrindinio sakinio subjektas yra apibrėžtas pažyminio sakinio subjekto, tačiau šiame teste tokių sakinių nebuvo.

Vėlesniame amžiuje vaikai jau suvokia skirtumą tarp subjekto ir objekto santykiais reiškiamų sakinių, tačiau priešmokykliniame amžiuje dar pasitaiko nemažai objekto sakinio interpretavimo klaidų. Galima teigti, kad mokyklinio amžiaus vaikai jau teisingai suvokia šalutinius OS ir OO tipo pažyminio sakinius ir jų nepainioja – šiuo laikotarpiu klaidų beveik nepastebima. Taigi atlikto tyrimo rezultatai patvirtina, kad vyresniems vaikams lengviau suvokti šalutinius pažyminio sakinius. Jie rečiau klysta interpretuodami sudėtingesnes konstrukcijas, nes palapsniui išmoksta suvokti dvi propozicijas, išreikštas skirtinguose sakiniuose: pagrindiniame ir šalutiniame. Teigiama, kad vaikai šalutinius sakinius pradeda suprasti ir vartoti, kai pakankamai patobulėjusi jų kalbos apdorojimo geba, o tai atsitinka vaikui augant.

Be apdorojimo procesų svarbu prisiminti ir vartojimu grindžiamą modelį bei dažnumo principą: remiantis ilgalaikių tyrimų duomenimis, subjekto sakiniai dažnesni vaikams skirtoje kalboje, jie anksčiau nei objekto sakiniai pasirodo ir spontanišoje vaikų šnekoje, o būtent tai lemia lengvesnį subjekto sakinių suvokimą. Be to, reikia paminėti ir semantikos bei pragmatikos veiksnius, nes vaikai kalbos raidos procese išmoksta gramatinių konstrukcijų, kuriuose tam tikra forma siejasi su tam tikra reikšme (Diessel, Tomassello 2000). Atrodytų, kad turtinga lietuvių kalbos fleksinė sistema leidžia vaikams lengviau interpretuoti šalutinius pažyminio sakinius (plg. Arnon 2010), tačiau šio tyrimo bei kitų žvalgomųjų tyrimų (Krivickaitė, Dabašinskienė, Balčiūnienė *et al.* 2014) rezultatai

leidžia teigti, kad pažyminio sakinių struktūra yra sudėtinga, keliapakopė, apimanti ne tik morfologijos, bet ir semantikos bei pragmatikos aspektus, kuriuos būtina tirti ateityje. Verta prisiminti, kad vaikų kalbos raidos požiūriu reikia kreipti dėmesį ir į aplinkos kalbą, galimybes vaikui girdėti (ir suprasti) įvairaus sudėtingumo sintaksines konstrukcijas. Taigi galime teigti, kad prielaida, jog turtinga fleksinė sistema palengvina sudėtingų sintaksinių santykių suvokimą, pasitvirtina tik iš dalies, nes lietuviai vaikai užtrunka įsisavinti sudėtinius pažyminio sakinius. Norint geriau suvokti, kokios yra šalutinių pažyminio sakinių struktūros įsisavinimo sunkumų priežastys, reikėtų atlikti išsamius natūralios kalbos raidos stebėjimo tyrimus, analizuojant šios konstrukcijos radimosi užuomazgas, raidą bei klaidas. Kita vertus, išsamesni sintaksės raidos tyrimai taip pat atskleistų platesnį vaizdą, kuriame pažyminio šalutiniai sakiniai užima tik visos struktūros dalį.

Diskutuojant apie gautus rezultatus ir tolimesnių tyrimų perspektyvas, reikia atkreipti dėmesį, kad šalutiniai pažyminio sakiniai gali skirtis savo sudėtingumo lygiu: žinoma, kad integruotuosius sakinius yra sunkiau ir suvokti, ir produkuoti. Krivickaitės ir kt. (2014) preliminarūs lietuvių kalbos sakinių pakartojimo testo rezultatai rodo, kad vaikai dažniau klysta pakartodami būtent integruotuosius sakinius, pvz., *Knyga, kurią gavo dovanų, Jonui labai patiko; Pieštukas, kurio ieškojau, buvo kuprinėje; Pyragas, kurį iškepė, buvo labai skanus*. Kita vertus, vaikams nelengva pakartoti net ir įprastinės konstrukcijos šalutinius pažyminio sakinius, pvz., *Rūta suvalgė pyragą, kurį iškepė mama; Jonas džiaugėsi dviračiu, kurį padovanojo senelis*. Duomenys rodo, kad vaikams ne tik sunku suvokti, bet ir vartoti šalutinius pažyminio sakinius: 4 metų amžiaus vaikai teisingai pakartoja 57 % sakinių, 5 m. – 60 %, 6 m. – 70 %. Produkcijos rezultatai atskleidžia, kad mažesnieji vaikai dažnai vietoje santykinių įvardžių atitinkamos linksnio formos vartoja bendresnį variantą, santykinįrieveiksmį *kur*. Tokia tendencija patebėta ne tik sakinių pakartojimo teste, bet ir ilgalaikio stebėjimo vaikų kalbos tekstyvuose bei dvikalbių (lietuvių-anglų k.) vaikų kalbos pavyzdžiuose (stebėjimai atskleidžia, kad tokį vartojimo variantą vaikai perima iš tėvų kalbos). Į šias tendencijas taip pat reikėtų atsižvelgti kuriant kitus eksperimentinius testus ir atliekant tolimesnius tyrimus.

Literatūros sąrašas

- Adani, Flavia. 2008. *The role of Features in Relative Clause Comprehension: a study of typical and atypical development*. PhD dissertation. University Milano-Bicocca.
- Adani, Flavia. 2012. *Some notes on the Acquisition of Relative Clauses: New Data and Open Questions*. Prieiga internetu <http://www.ciscl.unisi.it/gg60/papers/adani.pdf>
- Arnon, Inbal. 2010. Re-thinking Child Difficulty: The Effect of NP Type on Children's Processing of Relative Clauses in Hebrew. *Journal of Child Language* 37, 27–57.

- Bențea, Anamaria. 2012. Does “Case” Matter in the Acquisition of Relative Clauses in Romanian? *BUCLD 36 Online Proceedings Supplement*. Biller Alia, Esther Chung & Amelia Kimball, eds. Prieiga internet <http://www.bu.edu/buclid/files/2012/07/Bentea-36.pdf>
- Brandt, Silke, Holger Diessel & Michael Tomasello. 2008. The acquisition of German relative clauses: a case study. *Journal of Child Language* 35(2), 325–48.
- Comrie, Bernard. 1989. *Language Universals and Linguistic Typology*. United States of America.
- Corrêa, Leticia. 1995. An alternative assessment of children’s comprehension of relative clauses. *Journal of Psycholinguistic Research* 24, 183–203.
- De Villiers, Jill G., H. B. Tager-Flusberg, K. Hakuta, M. Cohen. 1979. Children’s comprehension of relative clauses. *Journal of Psycholinguistic Research* 11, 499–518.
- Diessel, Holger. 2004. *The Acquisition of Complex Sentences*. Cambridge University Press.
- Diessel, Holger & Michael Tomasello. 2000. The development of relative clauses in spontaneous child speech. *Cognitive Linguistics* 11, 131–151.
- Diessel, Holger & Michael Tomasello. 2005. A new look at the acquisition of relative clauses. *Language* 81, 1–25.
- Doyle, Gabriel. 2009. Speaker Choice in Children’s Spontaneous Relative Clauses. *LIGN 279 Final Paper*. Prieiga internetu: <http://idiom.ucsd.edu/~gdoyle/papers/279ChildChoice.pdf>
- Eisenberg, Sarita. 2002. Interpretation of relative clauses by young children: another look. *Journal of Child Language* 29, 177–188.
- Fox, Barbara A. & Sandra A. Thompson. 2007. Relative Clauses in English conversation: Relativizers, frequency, and the notion of construction. *Studies in Language* 31(2), 293–326.
- Gass, Susan & Junkyu Lee. 2007. Second Language Acquisition of Relative Clauses. *Studies in Second Language Acquisition* 29(2), 329–335.
- Guasti, Maria Teresa, Stavroula Stavrakaki & Fabrizio Arosio. 2008. Number and case in the comprehension of relative clauses: evidence from Italian and Greek. *Language Acquisition and Development. Proceedings of GALA 2007*. Anna Gavarró & Maria João Freitas, eds. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 230–240.
- Hamburger, Henry & Stephen Crain. 1982. Relative acquisition. *Language development I: syntax and semantics*. S. Kuczaj, ed. Hillsdale, NY: Erlbaum.
- Holvoet, Axel. 2000. Lietuvių dativus cum infinitivo ir latvių infinityviniai santykiniai sakiniai. *Acta Linguistica Lituanica* 43, 105–113.
- Keenan, Edward L. & Bernard Comrie. 1977. Noun Phrase Accessibility and Universal Grammar. *Linguistic Inquiry* 8(1), 63–99.

- Krivickaitė, Eglė, Ineta Dabašinskienė, Ingrida Balčiūnienė & Agnė Kalninytė. 2014. Reliability of Screening Tests for Lithuanian: Measuring Grammar, Phonological and Narrative Awareness. *13th International Congress for the Study of Child Language*, Amsterdamas, liepos 14–18.
- Lehmann, Christian. 1986. On the Typology of Relative Clauses. *Linguistics* 24(4), 663–680.
- Meng, Michael & Markus Bader. 2000. The Role of Case and Number Features in Syntactic Ambiguity Resolution. *Cross-Linguistic Perspectives on Language Processing Studies in Theoretical Psycholinguistics* 25, 175–204.
- McKee, Cecile, Dana McDaniel & Jesse Snedeker. 1998. Relatives children say. *Journal of Psycholinguistics Research* 27, 573–596.
- Novogrodsky, Rama & Naama Friedmann. 2006. The Production of Relative Clauses in Syntactic SLI: A Window to the Nature of the Impairment. *Advances in Speech-Language pathology* 8, 364–375.
- O’Grady, William, Chae-Eun Kim, On-Soon Lee & Sorin Huh. 2011. Another Look at the Acquisition of Relative Clauses. *Lecture to the 2-2-2011 National Heritage Language Institute*. Prieiga internetu <http://www.nhlrc.ucla.edu/events/institute/2011/presentations/ogrady.pdf>
- Ozeki, Hiromi & Yasuhiro Shirai. 2005. Semantic bias in the acquisition of relative clauses in Japanese. *Proceedings of the 29th Annual Boston University Conference on Language Development* 2, A. Brugos, M. R. Clark-Cotton & S. Ha, eds. 459–470.
- Schachter, Paul. 1985. Parts-of-speech systems. *Language typology and syntactic description. Clause structure Vol. 1*. Timothy Shopen, ed. Cambridge: Cambridge University Press, 3–61.
- Scott, Sheila. 2003. Second Language Acquisition of Relative Clauses in Irish. *Proceedings of the 6th Generative Approaches to Second Language Acquisition*, 260–268.
- Sheldon, Amy. 1974. The Role of parallel function in the acquisition of relative clauses in English. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior* 13, 272–281.
- SPSS – SPSS Statistics Base 17.0 User’s Guide. Prieiga internetu: <http://www.jou.ufl.edu/archive/researchlab/SPSS-Statistics-Base-Users-Guide-17.0.pdf>. Žiūrėta 2014 m. liepos 1 d.
- Tavakolian, Susan. 1981. The conjoined-clause analysis of relative clauses. *Language Acquisition and Linguistic Theory*. S. L. Tavakolian, ed. MIT Press, Cambridge, 167–187.
- Utzeri, Irene. 2007. The production and the acquisition of subject and object relative clauses in Italian: a comparative experimental study. *Nanzan Linguistics: Special Issue* 3(1), 283–313.

Xu, Yi. 2009. *The L2 acquisition of Chinese relative clauses and pedagogical implications*. Prieiga internetu: http://research.allacademic.com/one/www/www/index.php?cmd=www_search&offset=0&limit=5&multi_search_search_mode=publication&multi_search_publication_fulltext_mod=fulltext&textfield_submit=true&search_module=multi_search&search=Search&search_field=title_idx&fulltext_search=The+L2+acquisition+of+Chinese+relative+clauses+and+pedagogical+implications

Relative clauses: why children have difficulties to comprehend them?

Ineta Dabašinskienė, Laura Kamandulytė-Merfeldienė

Summary

The study aims to describe and interpret the results of testing the speech of Lithuanian children in order to find out whether language-specific features of Lithuanian as a highly inflected language help children grasp the complex syntactic relations between the subject and the object in relative clauses. The investigation has been aimed to test the hypothesis to the effect that depending on the language type, object relative clauses are more difficult to acquire than subject relative clauses (Guasti, Cardinaletti 2003; Utzeri 2007; Brandt, Diessel, Tomasello 2008; O'Grady, Kim, Lee *et al.* 2011; Bențea 2012).

The findings of the research support the hypothesis that relative clauses as objects (the OO type) are more difficult to grasp than those that function as subjects (OS). This claim has been statistically confirmed in the group of 3 – 4.5 year-olds, which had a big difficulty in perceiving the difference between relative clauses functioning as subjects or objects. These findings are in line with claims related to other languages, which demonstrate that children in early childhood, distinguishing between OS or OO, misinterpret the OO type more often (Guasti, Stavrakaki, Arosio 2008). However, when an unusual, strange situation is described, or an unfamiliar verb is used, children tend to assign the same syntactic function to the head noun and the relative pronoun; in such cases the OS clause is interpreted as the OO type. This tendency also supports the parallel-function hypothesis advanced by Tavakolian (1981). In later years children already perceive the difference between the OS and OO type relative clauses, but in a pre-school period misinterpretations of the OO type are quite numerous. Children of schooling age, on the other hand, have no difficulty in interpreting this difference correctly. The results of the present study confirm the assertion that older children grasp the functions of relative

clauses and interpret complex structures more easily: they gradually realize that there are two different propositions conveyed in the main and the subordinate clause. It is assumed that children understand and start using relative clauses when their language processing skills have improved, and this happens while they are getting older.

In addition to language processing skills, it is important to pay due attention to the frequency of usage principle. Our research findings show that subject relative clauses are more frequent in child-directed speech, and they also appear earlier in a spontaneous child language than object clauses; this is exactly what influences an easier perception of subject relative clauses. Semantic and pragmatic factors have to be mentioned as well: while acquiring a language, children master those grammatical structures where a particular form correlates with a particular meaning more easily (Diessel, Tomassello 2000).

It might be assumed that an inflectional system of Lithuanian enables children to easier interpret the syntactic relationship between the main and the relative clause (see, e.g. Arnon 2010); however, the findings of this study allow us to claim that the structure of relative clauses is complex and multilayered, encompassing not only morphological but also semantic and pragmatic factors, which should be investigated more thoroughly in the future. It has also to be stressed that while researching child language it is important to evaluate the influence of adult language, which provides the necessary environment for the child to hear and to understand syntactic constructions of different complexity. Moreover, the assumption that a rich morphological system of a language makes it easier to grasp the complex syntactic functions of sentence elements is corroborated only in part – the findings of the study show that it takes time for Lithuanian children to master correct usage of relative clauses.

Įteikta 2014 m. liepos mėn.